

**Sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die een
hoge mate van agressief en externaliserend
probleemgedrag vertonen.**

Universiteit Leiden, afdeling Pedagogische Wetenschappen

Masterproject Orthopedagogiek 2011/2012

S. van Rijn & J. Schoorl

september, 2012

Katinka Blok

Studentennummer: 0824232

Samenvatting

Agressie en externaliserend probleemgedrag onder kinderen wordt in toenemende mate gezien als een maatschappelijk probleem. De rol van sociale cognitie bij deze probleemgedragingen krijgt steeds meer aandacht. Dit onderzoek richt zich op de sociaal cognitieve vaardigheden en onderzoekt in hoeverre de sociaal cognitieve vaardigheden tussen kinderen die een hoge mate van agressie en externaliserend probleemgedrag vertonen, afwijkt van kinderen die dit niet vertonen. Daarnaast wordt er gekeken naar het verband tussen sociaal cognitieve vaardigheden en kindkenmerken. De steekproef bestaat uit 32 jongens tussen de 7 en 14 jaar oud. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de Child Behavior Checklist, Wechsler Intelligence Scale for Children en de Sociaal Cognitieve Vaardigheden Test. Er is gebleken dat de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die een hoge mate van agressie en externaliserend probleemgedrag vertonen en kinderen die dit niet vertonen gemiddeld ontwikkeld zijn. Daarnaast is gebleken dat er een positief verband bestaat tussen diverse sociaal cognitieve vaardigheden en agressie en externaliserend probleemgedrag indien er werd gecontroleerd op intelligentie. Tevens bleek er een verband te bestaan tussen meerdere sociaal cognitieve vaardigheden en intelligentie en leeftijd van het kind. Verklaringen voor de opvallende resultaten worden besproken. Geconcludeerd kan worden dat er zowel overeenkomsten als verschillen zichtbaar zijn in de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die variëren in de mate van agressief en externaliserend probleemgedrag. En dat intelligentie samenhangt met meer complexe sociaal cognitieve vaardigheden. Deze uitkomsten dragen bij aan de kennis over het verband tussen sociaal cognitieve vaardigheden en agressief en externaliserend probleemgedrag en bieden informatie voor het ontwikkelen van effectieve preventie- en interventieprogramma's voor kinderen die een hoge mate van agressie en externaliserend probleemgedrag vertonen.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	2
Inhoudsopgave	3
Introductie	4
Agressie en externaliserend probleemgedrag	4
Sociale informatieverwerking	5
Sociale cognitie	6
Verband agressie en sociaal cognitieve vaardigheden	7
Intelligentieniveau.....	8
Agressie en sociaal cognitieve vaardigheden	10
Methode	12
Onderzoeksgroep	12
Onderzoeksinstrumenten	12
Procedure	14
Data-analyse	15
Resultaten.....	16
Sociaal cognitieve vaardigheden.....	16
Verband sociaal cognitieve vaardigheden en agressief gedrag	16
Verband sociaal cognitieve vaardigheden en externaliserend probleemgedrag	17
Intelligentie en sociaal cognitieve vaardigheden	18
Verband sociaal cognitieve vaardigheden en intelligentie	19
Verband sociaal cognitieve vaardigheden en agressie gecontroleerd op IQ	20
Verband sociaal cognitieve vaardigheden en externaliserend probleemgedrag gecontroleerd op IQ.....	21
Verband leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden.....	22
Verband sociaal cognitieve vaardigheden en leeftijd gecontroleerd op IQ.....	23
Discussie	23
Sociaal cognitieve vaardigheden en verband met agressie en externaliserend probleemgedrag.....	23
Verband sociaal cognitieve vaardigheden en intelligentie	26
Verband sociaal cognitieve vaardigheden en leeftijd.....	27
Conclusie	27
Literatuurlijst.....	29

Introductie

Agressie onder jongeren wordt steeds meer gezien als een maatschappelijk probleem (Van den Brink, 2003). Op 18 maart 2008 werd in een reportage van Netwerk (Zonnenberg, Bakker & Adriaens, 2008) het schrijnende beeld getoond van een 12-jarige jongen die een 74-jarige vrouw had mishandeld. Tevens bleek uit de reportage dat agressief gedrag op steeds jongere leeftijd begint, alsmede dat de ernst van het agressieve gedrag toeneemt. Deze verontrustende ontwikkelingen maken dat het belangrijk is om effectieve interventies voor agressie te ontwikkelen. Om agressief gedrag van kinderen en jongeren effectief aan te pakken, is het noodzakelijk een goed beeld te vormen van de sterke en zwakke kanten van deze kinderen en jongeren. Uit diverse onderzoeken blijkt dat kinderen en jongeren die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen significant meer problemen ondervinden in sociale cognitie en sociaal cognitieve vaardigheden dan kinderen die dit gedrag niet vertonen (Akhtar & Bradley, 1991; Jenson & Howard, 1990; Oliver, Barker, Mandy, Skuse & Maughan, 2011; Yoon, Hughes, Gaur & Thompson, 1999). Dit duidt op het belang om te onderzoeken welke sociaal cognitieve vaardigheden minder goed ontwikkeld zijn bij kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen. Deze informatie kan in de toekomst gebruikt worden om interventies gericht op agressief en externaliserend probleemgedrag aan te passen voor deze doelgroep, zodat de effectiviteit van deze interventies verbetert.

Agressie en externaliserend probleemgedrag

Dit onderzoek zal zich richten op kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen. Prinzie verstaat onder externaliserend gedrag 'een brede waaier van gedragingen die in meerdere of mindere mate onwenselijk, storend, schadelijk, agressief of delinquent zijn' (Prinzie, 2004, p. 55). Deze term omvat dus een veelheid aan gedragingen die door de omgeving als hinderlijk wordt ervaren.

Een volledige en eenduidige definitie van agressie ontbreekt in de literatuur, door het gebruik van verschillende definities binnen verschillende vakgebieden. Daarnaast bestaan er vele subtypen van agressief gedrag wat het operationaliseren van deze term bemoeilijkt (Connor, 2002). Prinzie, Onghena, Hellinckx en Grietens (2001) zien agressie als onderdeel van antisociaal gedrag, wat zij definiëren als externaliserende gedragingen waarbij de normen van andere personen of van de maatschappij worden overschreden. Anderen (IDEE Therapie & Training, 2012) omschrijven agressie als gedragingen die iemand bewust of onbewust vertoont met als doel iets te vernielen, anderen leed toe te brengen of iets te verduidelijken.

Bij het gebruik van deze gedragingen worden algemeen geaccepteerde normen en regels overtreden en worden negatieve gevoelens zoals pijn en verdriet bij anderen veroorzaakt. Over het algemeen wordt er van agressief gedrag gesproken wanneer iemand met opzet schade aanricht of aanzienlijke hinder veroorzaakt bij andere personen (Matthys, 2009). Sommige voegen hier aan toe dat het gaat om het aanbrengen van schade aan personen die proberen de agressie te vermijden (Parrott & Giancola, 2007).

Sommige kinderen of jongeren gedragen zich gedurende een lange periode agressief. Wanneer er daarnaast ook tegendraadse en antisociale gedragingen voorkomen is het mogelijk dat er sprake is van een disruptieve gedragsstoornis. Er worden twee vormen onderscheiden namelijk, een oppositioneel-opstandige gedragsstoornis en een antisociale gedragsstoornis. Bij een oppositioneel-opstandige gedragsstoornis (ODD) verzet het kind zich tegen de leiding van volwassenen. Bij een antisociale gedragsstoornis (CD) heeft het kind een gebrek aan respect voor anderen en worden sociale regels en normen overschreden (American Psychiatric Association, 2000).

Sociale informatieverwerking

Bekend is dat kinderen met een disruptieve gedragsstoornis problemen ondervinden op een breed spectrum van het sociaal functioneren (Akhtar & Bradley, 1991; Jenson & Howard, 1990; Oliver et al., 2011; Yoon et al., 1999). Volgens de sociaal-cognitieve theorie verklaren afwijkingen in de gedachten en informatieverwerkingsprocessen het voorkomen van agressief gedrag (Dodge & Crick, 1990). Meerdere onderzoeken ondersteunen deze theorie en hebben aangetoond dat kinderen die agressief en externaliserend probleemgedrag laten zien tekortkomingen ondervinden in de sociale informatieverwerking (Akhtar & Bradley, 1991; Yoon et al., 1999). Volgens het model van Crick en Dodge (1994) bestaat de sociale informatieverwerking uit zes stappen. De sociale informatieverwerking begint met het waarnemen van een prikkel (stap 1). Vervolgens wordt deze prikkel geïnterpreteerd (stap 2). Daarna wordt er gezocht naar een mogelijke reactie (stap 3). Dan wordt een afweging gemaakt van de verschillende reacties op hun toepasbaarheid in de situatie (stap 4). Daaropvolgend wordt de beste reactie gekozen en uitgevoerd (stap 5). Uiteindelijk wordt een evaluatie van de gebruikte reactie gemaakt en opgeslagen in het geheugen (stap 6).

Kinderen die een hoge mate van agressie vertonen, bleken problemen te ondervinden in diverse onderdelen uit het model van Crick en Dodge (Crick & Dodge, 1994). Zo bleken deze kinderen een voorkeur te hebben voor het toepassen van agressieve reacties in sociale situaties. Uit ander onderzoek (Akhtar & Bradley, 1991; Yoon et al., 1999) naar de sociale

informatieverwerking is gebleken dat kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen problemen ondervinden in het begrijpen van relevante signalen uit de sociale omgeving, het interpreteren van sociale situaties en met het zoeken van adequate oplossingen in problematische situaties. Ook laten zij enige mate van egocentrisme zien bij het beoordelen van hun gedrag binnen sociale situaties (Akhtar & Bradley, 1991; Yoon et al., 1999).

Sociale cognitie

Binnen de diverse stappen uit het model van Crick en Dogde (1994) speelt sociale cognitie een belangrijke rol. Sociale cognitie omvat processen in het hoger cognitief functioneren die noodzakelijk zijn bij het verwerken, begrijpen en interpreteren van sociale prikkels en het plannen van een reactie in sociale situaties (Scourfield, Martin, Lewis & McGuffin, 1999; Van Manen, Prins & Emmelkamp, 2007).

Selman (1980) heeft de ontwikkeling van de sociale cognitie van kinderen in kaart gebracht, daarbij maakt hij onderscheid in vier niveaus van sociale cognitie. Het eerste niveau is het 'egocentrische' niveau en ontwikkelt zich rond het vierde levensjaar. Op dit niveau wordt er wel op fysiek niveau verschil ervaren tussen het zelf en de ander maar niet op psychologisch niveau. Het tweede niveau is het 'subjectief-perspectief-nemen' niveau, wat zich ontwikkelt rond het zesde levensjaar. Bij dit niveau wordt een kind zich ervan bewust dat iemand in een sociale situatie andere gedachten kan hebben dan hij zelf heeft. Het derde niveau is het 'zelfreflectieve' niveau, waarbij een kind in staat is om het perspectief van anderen in te nemen. Dit wordt rond het achtste levensjaar ontwikkelt. Het vierde niveau is het 'wederzijds-perspectief-nemen' niveau en ontwikkelt zich rond het tiende levensjaar. Hierbij is een kind zich ervan bewust dat iedereen om hem heen het perspectief van anderen inneemt om de gedachten, gevoelens en bedoelingen van anderen te achterhalen. Onderzoek naar deze sociaal cognitieve niveaus, heeft aangetoond dat kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen op een lager sociaal cognitief niveau functioneren dan kinderen die geen hoge mate van agressief of externaliserend probleemgedrag vertonen (Van Manen, Prins & Emmelkamp, 2001).

Zoals uit het bovenstaande blijkt, is sociale cognitie een veelomvattende term. Dit maakt onderzoek naar sociale cognitie een complexe taak. Deze studie zal zich daarom specifiek richten op de sociaal cognitieve vaardigheden. Dit zijn vaardigheden die vallen onder sociale cognitie (Van Manen et al., 2007). Onder sociaal cognitieve vaardigheden worden cognitieve vaardigheden verstaan, die het begrijpen van sociale situaties mogelijk

maken (Scourfield et al., 1999). Van Manen et al. (2007) onderscheiden acht sociaal cognitieve vaardigheden, welke zijn gebaseerd op de vier hier bovengenoemde sociaal cognitieve niveaus van Selman (1980). Zij gaan ervan uit dat naarmate een kind ouder wordt hij meer, meer complexe en beter ontwikkelde sociaal cognitieve vaardigheden ontwikkelt. De acht sociaal cognitieve vaardigheden zijn: Identificeren, Discrimineren, Differentiëren, Vergelijken, Zich verplaatsen, Relateren, Coördineren en Verdisconteren. Wanneer er gesproken wordt over Identificeren, gaat het om het inzien, herkennen en aanduiden van waargenomen perspectieven. Onder Discrimineren wordt de beoordeling van het wel of niet overeenkomen of verschillen van waargenomen perspectieven verstaan. Samen vormen zij het ‘egocentrische’ niveau. Met Differentiëren wordt de mogelijkheid van het bestaan van meerdere perspectieven bedoeld. Bij Vergelijken gaat het om de vaardigheid overeenkomsten en verschillen tussen perspectieven aan te wijzen. Differentiëren en Vergelijken vormen samen het ‘subjectief-perspectief-nemen’ niveau. De vaardigheid Zich verplaatsen beslaat de vaardigheid om het perspectief van anderen binnen een situatie op te maken. Onder Relateren wordt het inzien van oorzaak-gevolgrelaties tussen meerdere perspectieven verstaan. Het ‘zelfreflectieve’ niveau bestaat uit de vaardigheden Zich verplaatsen en Relateren. Wanneer er gesproken wordt over Coördineren, gaat het om het overzien van sociale situaties waarbij meerdere perspectieven betrokken zijn. Ten slotte wordt met Verdisconteren bedoeld, dat een persoon zich ervan bewust is dat hij het perspectief van anderen kan sturen. Samen vormen zij het ‘wederzijds-perspectief-nemen’ niveau. Deze vaardigheden zijn belangrijk om sociale situaties te begrijpen en juist te interpreteren. Agressieve kinderen lijken informatie in sociale situaties, door een tekort aan deze sociaal cognitieve vaardigheden, vertekend te interpreteren en zijn hierdoor geneigd eerder te reageren met agressieve gedragingen (Crick & Dodge, 1994; Pakaslathi, 2000; Van Manen, 2001).

Verband agressie en sociaal cognitieve vaardigheden

Uit eerder onderzoek is gebleken, dat er verschillen bestaan tussen de sociale cognitie en sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag laten zien en van kinderen die geen hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen (Akhtar & Bradley, 1991; Yoon et al., 1999). Zo herkennen en onthouden deze kinderen vijandige en agressieve aanwijzingen in sociale situaties vaker dan niet-vijandige aanwijzingen. Wat wijst op een afwijkend patroon van het waarnemen van prikkels (Akhtar & Bradley, 1991). Ook hadden deze kinderen geen aandacht voor niet-vijandige aanwijzingen (Dodge & Newman, 1981). Daarnaast ervaren kinderen die

een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen problemen bij de interpretatie van sociale situaties. Zij wijzen vaker vijandige intenties aan anderen toe (Akhtar & Bradley, 1991; Pakaslahti, 2000; Yoon et al., 1999). Ook bleken zij situaties veelal te interpreteren op basis van eerdere vergelijkbare ervaringen en minder op basis van feiten binnen de situatie zelf. Hierdoor worden situaties vaker onjuist geïnterpreteerd (Pakaslahti, 2000). Tevens maken deze kinderen minder gevolgtrekkingen over de afloop van een situatie dan leeftijdsgenoten die geen hoge mate van agressie laten zien (Pakaslahti, 2000). Daarnaast bleek agressief en regeloverschrijdend gedrag gerelateerd te zijn aan het ervaren van moeite bij het innemen van andermans perspectief (Jenson & Howard, 1990). Kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag laten zien, beschouwen deze gedragingen als een effectieve methode om hun doel te bereiken. Zij schatten hun eigen sociale vaardigheden hoog in (Yoon et al., 1999).

Uit onderzoek bleek dat er samenhang bestaat tussen de ernst van het agressieve en gewelddadige gedrag en de afwijkingen in de sociale cognitie (Lochman & Dodge, 1994). Zeer gewelddadige en agressieve jongeren bleken meer problemen te ervaren in de sociale cognitie dan jongeren die een mindere mate van gewelddadig en agressief gedrag vertonen. Onderzoek toont tevens aan dat kinderen met een antisociale gedragsstoornis tekortkomingen hebben in de sociale cognitie, zoals het ervaren van moeite met taalgebruik in sociale situaties. Deze tekortkomingen in de sociale cognitie spelen mogelijk een rol bij het ontwikkelen en de instandhouding van problemen die kenmerkend zijn voor een antisociale gedragsstoornis (Oliver et al., 2011). Onderzoek door Van Manen et al. (2001) naar de acht bovenstaande sociaal cognitieve vaardigheden heeft aangetoond dat kinderen die een hoge mate van agressie en externaliserend probleemgedrag vertonen lager scoren op de acht sociaal cognitieve vaardigheden dan kinderen die geen hoge mate van agressie en externaliserend probleemgedrag vertonen.

Op basis van eerder besproken onderzoeken kan geconcludeerd worden dat kinderen die een hoge mate van agressie laten zien, problemen ervaren in de sociaal cognitieve informatieverwerking en de sociale cognitie. Over de relatie tussen agressie en de specifieke sociaal cognitieve vaardigheden is minder bekend. Met dit onderzoek wordt geprobeerd een bijdrage te leveren aan de informatie over dit onderwerp.

Intelligentieniveau

Naast het verschil in sociaal cognitieve vaardigheden tussen kinderen die een hoge mate van agressie en externaliserend probleemgedrag vertonen en kinderen die dit niet vertonen, wordt

in de literatuur ook een verband gevonden tussen intelligentie en agressie (Brosnan & Healey, 2011; Došen, 2010; Huesmann, Eron & Yarmel, 1987). Een lage intelligentie wordt gezien als risicofactor voor probleemgedrag (Matthys, Van der Ban, Spierings & Veraar, s.d; Orobio de Castro, 2008). Daarnaast komt uit onderzoek naar voren dat kinderen met een lage intelligentie minder goed ontwikkelde sociaal cognitieve vaardigheden bezitten (Korebrits & Van den Bogaard, 2006; Van Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro, Van Aken & Matthys, 2009; Oliver et al., 2011). Weinig informatie is echter bekend over de relatie tussen concrete sociaal cognitieve vaardigheden, agressie en intelligentie. In dit onderzoek wordt getracht deze relatie te verduidelijken.

Intelligentie wordt op verschillende manieren gedefinieerd. Wechsler (Wechsler, 1944) beschreef intelligentie als volgt: “Intelligence is the aggregate or global capacity of the individual to act purposefully, to think rationally, and deal effectively with his environment” (p. 3). Aan de hand van een intelligentietest wordt getracht een schatting te maken van het cognitief functioneren van een persoon. De uitkomst van een intelligentietest wordt een Intelligentie Quotiënt (IQ) genoemd. Over het algemeen worden er zes verschillende intelligentie classificaties onderscheiden namelijk: Zeer begaafd (IQ > 130), Begaafd (IQ tussen 121-130), Boven gemiddeld (IQ tussen 111-120), Gemiddeld (IQ tussen 90-110), Beneden gemiddeld (IQ tussen 80-89) en Laag begaafd of Moeilijk lerend (IQ tussen de 70-79) (Resing & Blok, 2002). Wanneer er sprake is van een IQ-score onder de 70 spreken we van een verstandelijke handicap. Een verstandelijke handicap kan ingedeeld worden in een zeer ernstige (IQ tussen 0-20), ernstige (IQ tussen 20-35), matige (IQ tussen 35-50) en lichte verstandelijke handicap (IQ tussen 50-70) (Došen, 2010).

Onderzoek naar kinderen en jongeren met een antisociale gedragsstoornis heeft aangetoond, dat zij een lagere score behalen op intelligentie en dat een laag verbaal IQ samenhangt met lagere sociaal cognitieve vaardigheden (Korebrits & Van den Bogaard, 2006; Oliver et al., 2011). Daarnaast is gebleken dat kinderen met agressieproblematiek en een licht verstandelijke beperking of lage begaafdheid gekenmerkt worden door zwakke sociale probleemoplossingvaardigheden (Van Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro, Van Aken & Matthys, 2009). In dit onderzoek wordt geanalyseerd met welke specifieke sociaal cognitieve vaardigheden, welke nodig zijn bij het oplossen van sociale problemen, kinderen met een lage intelligentie mogelijk problemen ervaren.

Uit cijfers blijkt dat mensen met een verstandelijke beperking (IQ < 70) vaker agressief gedrag vertonen dan mensen zonder een verstandelijke beperking (Brosnan & Healey, 2011; Došen, 2010). Een diagnostisch onderzoek naar de onderliggende problematiek van het

agressief gedrag mist vaak, hoewel dit essentieel is bij het zoeken naar een effectieve behandeling (Došen, 2010). Mensen met een verstandelijke beperking die onaangepast gedrag, zoals agressief en destructief gedrag, vertonen blijken minder goed ontwikkelde communicatieve en sociale vaardigheden te hebben dan mensen met een verstandelijke beperking die geen onaangepast gedrag vertonen (Holden & Gitlesen, 2006). Daarnaast neemt het agressieve gedrag toe, naarmate de ernst van een verstandelijke beperking toeneemt (Holden & Gitlesen, 2006). Mogelijk bestaat er een verband tussen sociaal cognitieve vaardigheden en intelligentie en spelen deze vaardigheden een verklarende rol in het verband tussen intelligentie en agressie. Uit onderzoek van Fenning, Baker en Juvonen (2011) bleek dat beter ontwikkelde sociale cognitieve vaardigheden samenhangen met betere adaptieve vaardigheden. Tevens bleek dat kinderen met een lichte verstandelijke beperking lager werden beoordeeld op sociale vaardigheden door hun ouders en leraar dan kinderen met een gemiddelde intelligentie. Deze kinderen maakten vaker gebruik van impulsieve en agressieve oplossingsstrategieën. Mogelijk werd het gebruik van deze strategieën gedeeltelijk verklaard door tekortkomingen in de sociaal cognitieve vaardigheden. Indien dit het geval is, zou dit betekenen dat kinderen met een lage intelligentie en tekortkomingen in de sociaal cognitieve vaardigheden een grotere kans hebben op het vertonen van agressief gedrag dan kinderen die alleen tekortkomingen ervaren in de sociaal cognitieve vaardigheden of alleen een lage intelligentie hebben. Dit is momenteel nog onduidelijk door het weinige onderzoek naar de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen met een lage intelligentie of met een verstandelijke beperking. Wanneer men meer weet over de samenhang tussen IQ, sociale cognitieve vaardigheden en agressie kan men effectievere behandelingen ontwikkelen en zo agressie bij deze groep beter aanpakken.

Agressie en sociaal cognitieve vaardigheden

Het verband tussen sociale cognitie, sociale informatieverwerking en sociaal cognitieve vaardigheden en agressief en externaliserend probleemgedrag is in eerder onderzoek aangetoond (Akhtar & Bradley, 1991; Bennett, Farrington, Huesmann, 2005; Oliver et al., 2011; Yoon et al., 1999). Deze studie onderzoekt in welke specifieke sociaal cognitieve vaardigheden kinderen met hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag problemen ondervinden. Daarnaast wordt het verband met agressie, externaliserend probleemgedrag, intelligentieniveau en leeftijd onderzocht. Deze studie onderscheidt zich van eerder onderzoek door een uitgebreid arsenaal van concrete sociaal cognitieve vaardigheden centraal te stellen. Hierdoor wordt getracht specifieke informatie over de sterke en zwakke

kanten van kinderen met een hoge mate van agressie en externaliserend probleemgedrag te verkrijgen, die van belang is bij het ontwikkelen van effectieve preventie- en interventieprogramma's. Door aan de hand van deze programma's de zwakke sociaal cognitieve vaardigheden van deze kinderen te versterken, zijn zij beter opgewassen tegen risicofactoren en zullen zij minder snel geneigd zijn gebruik te maken van agressie. Daarnaast is het van maatschappelijk belang meer duidelijkheid te verkrijgen over de sterke en zwakke kanten van de sociaal cognitieve vaardigheden van deze kinderen om hen te helpen sociale situaties juist te interpreteren en een passende reactie in een situatie te gebruiken. Hierdoor zullen mensen in de maatschappij minder hinder ondervinden en minder vaak slachtoffer worden van agressief en externaliserend probleemgedrag. Daarnaast krijgen de kinderen hierdoor de kans meer positieve ervaringen op te doen in sociale situaties wat mogelijk kan leiden naar een competentere gevoel in sociale situatie en een hogere zelfwaardering. Informatie over sociaal cognitieve vaardigheden van agressieve kinderen is dus maatschappelijk van belang en essentieel bij het aanpakken van agressie.

De volgende vraag staat in dit onderzoek centraal, In hoeverre bestaat er een verschil tussen de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen en kinderen die geen hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen? Deze hoofdvraag zal onderzocht worden aan de hand van de volgende deelvragen met bijbehorende hypothesen.

1) Hoe zien de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen eruit? En in hoeverre wijken de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen en kinderen die dit niet vertonen van elkaar af? Verwacht wordt dat kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen in vergelijking met leeftijdsgenoten minder goed ontwikkelde sociaal cognitieve vaardigheden bezitten.

2) In hoeverre wijken de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen met een verschillend intelligentieniveau af van elkaar? De verwachting is dat kinderen met een gemiddeld intelligentieniveau betere sociaal cognitieve vaardigheden bezitten dan kinderen met een lager intelligentieniveau.

3) In hoeverre bestaat er een verband tussen leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden? Er wordt verwacht dat naarmate kinderen ouder worden zij beter en meer ontwikkelde sociaal cognitieve vaardigheden bezitten.

Methode

Onderzoeksgroep

In dit onderzoek worden de sociaal cognitieve vaardigheden van jongens in de leeftijdscategorie 7 tot en met 14 jaar onderzocht. De onderzoeksgroep bestaat uit 16 jongens die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen. Deze jongens hadden op de Child Behavior Checklist een score die boven de borderline 'cut-off' score valt wat betreft agressie of externaliserend gedrag. Zij hebben een gemiddelde leeftijd van 9,81 jaar, $SD= 1.47$. De oudste jongen in de onderzoeksgroep is 12 jaar en de jongste 7. De controlegroep bestaat uit 9 jongens, de oudste jongen uit deze groep is 14 jaar en de jongste 8 jaar oud. Deze jongens hadden op de Child Behavior Checklist een score die onder de borderline 'cut-off' score valt wat betreft agressie of externaliserend gedrag. De gemiddelde leeftijd in de controlegroep is 9,44, $SD= 2.01$. De leeftijd van de jongens uit de onderzoeksgroep bleek niet significant te verschillen van de leeftijd van de jongens uit de controlegroep, $t(23)=.53$, $p=.60$. In dit onderzoek zijn tevens 7 jongens betrokken waarvan de scores op subschalen agressie en externaliserend probleemgedrag op de CBCL ontbreken, zij zijn samen met de jongens uit controle- en onderzoeksgroep ondergebracht in de totale groep. De gemiddelde leeftijd van de 32 jongens binnen de totale groep is 9.78, $SD = 1.56$.

Onderzoeksinstrumenten

In dit onderzoek zal gebruik worden gemaakt van een vragenlijst voor de ouders, een intelligentietest en een test voor sociaal cognitieve vaardigheden.

Child Behavior Checklist

Ouders vullen de Child Behavior Checklist (CBCL) voor kinderen tussen de 6 en 18 jaar in (Achenbach & Rescorla, 2001). De CBCL meet op een gestandaardiseerde manier zowel emotionele als gedragsproblemen en vaardigheden van kinderen. De vragenlijst bestaat uit 20 vragen met betrekking tot de vaardigheden van het kind en 120 items met betrekking tot de emotionele- en gedragsproblemen. De vragen over de vaardigheden van het kind vormen drie vaardigheidsschalen, namelijk activiteiten, sociaal en school, tezamen de Totale Vaardigheden genoemd. Aan de hand van de 120 items met betrekking tot emotionele- en gedragsproblemen worden acht probleemschalen onderscheiden: teruggetrokken/depressief, lichamelijke klachten, angstig/depressief, sociale problemen, denkproblemen, aandachtsproblemen, normafwijkend gedrag en agressief gedrag. Aan de hand van deze probleemschalen of smalle bandsyndromen kunnen twee brede bandsyndromen worden

berekend, namelijk internaliserende en externaliserende problematiek. De internaliserende problematiek bestaat uit de probleemschalen teruggetrokken/depressief, lichamelijke klachten en angstig/depressief. De externaliserende problematiek bestaat uit de probleemschalen normafwijkend gedrag en agressief gedrag. De zogenoemde totale problemen wordt berekend op basis van de scores op alle probleemschalen. De afname duurt ongeveer 20 minuten. De interne consistentie van de CBCL is goed, met uitzondering van de schaal totale competentie. De test-hertestbetrouwbaarheid bleek tevens goed te zijn wat betreft alle subschalen behalve voor de subschalen activiteiten, sociaal, lichamelijke klachten en denkproblemen. Voor deze subschalen bleek de test-hertestbetrouwbaarheid voldoende. De interbeoordelaarsbetrouwbaarheid bleek tevens voldoende te zijn. De CBCL uit 2001 is momenteel nog niet door de COTAN beoordeeld.

Wechsler Intelligence Scale for Children

Intelligentie wordt gemeten met de Wechsler Intelligence Scale for Children (WISC-III_{NL}) (Wechsler, 2005). De WISC-III_{NL} is een intelligentietest en meet het algemene intelligentieniveau van een kind. Deze intelligentietest is bedoeld voor kinderen tussen de 6 en 16 jaar. De WISC-III_{NL} bestaat uit dertien subtesten, aan de hand waarvan een verbale en performale schaal kan worden berekend. In dit onderzoek zullen alleen de subtests Blokpatronen en Woordenschat worden gebruikt om een schatting van het IQ te kunnen maken. Groth-Marnat (1997) geeft aan dat verkorte versies van de WISC gebruikt kunnen worden om een grove indicator van het IQ te verkrijgen. De best beschikbare korte versie van de WISC-III bevat de subtest blokpatronen en woordenschat omdat deze een correlatie van 0.90 hebben met het totale IQ. Daarnaast zijn deze subtesten stabiele metingen van het algemene intelligentieniveau (Groth-Marnat, 1997).

De betrouwbaarheid van de volledige WISC-III_{NL} is in 2005 door de COTAN als voldoende beoordeeld (Kaldenbach, 2006). Daarnaast heeft de COTAN in 2005 de begripsvaliditeit van de WISC-III_{NL} als voldoende beoordeeld, de criteriumvaliditeit is als onvoldoende beoordeeld (Geelhoed, Struiksma & Moesker, 2009; Kaldenbach, 2006). De verkorte versie van de WISC-III is tot op heden niet door de COTAN beoordeeld.

Sociaal Cognitieve Vaardigheden Test

De Sociaal Cognitieve Vaardigheden Test (SCVT) (Van Manen et al., 2007) zal worden gebruikt om de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen te meten. De SCVT is geschikt voor afname bij kinderen tussen de 4 en 13 jaar. Deze test meet in hoeverre kinderen

beschikken over sociaal cognitieve vaardigheden die passend zijn bij hun leeftijd. Aan de hand van de SCVT worden acht sociaal cognitieve vaardigheden gemeten, te weten identificeren, discrimineren, differentiëren, vergelijken, zich verplaatsen, relateren, coördineren en verdisconteren. Deze vaardigheden zijn gekoppeld aan vier sociaal-cognitieve niveaus, namelijk: het ‘egocentrisch’ niveau, het ‘subjectief-perspectief-nemen’ niveau, het ‘zelfreflectieve’ niveau en het ‘wederzijds-perspectief-nemen’ niveau. Deze niveaus zijn op hun beurt gekoppeld aan leeftijdscategorieën. Bij de SCVT krijgt een kind zeven verhaaltjes te horen, welke betrekking hebben op problemen in sociale situaties. Bij ieder verhaaltje hoort een blad met plaatjes, die het kind te zien krijgt. De verhaaltjes worden voorgelezen, waarna er vragen over het verhaal worden gesteld. Per verhaaltje worden er 8 vragen gesteld, welke een oplopende moeilijkheidsgraad hebben. Afname van de SCVT duurt 30 minuten. De interne consistentie van de subschalen is voldoende, met uitzondering van de subschalen discrimineren en differentiëren. De interne consistentie van deze subschalen zijn onvoldoende. Uit onderzoek is gebleken dat de test-hertestbetrouwbaarheid van de SCVT redelijk tot voldoende is. De interbeoordelaarsbetrouwbaarheid van de subschalen en gehele SCVT is goed. De COTAN beoordeelde in 2008 de betrouwbaarheid van de totale schaal en de schalen wat betreft de vier cognitieve niveaus als voldoende. Voor de acht subschalen werd de betrouwbaarheid als onvoldoende beoordeeld. De COTAN beoordeelde de begripsvaliditeit van de SCVT als voldoende. De criteriumvaliditeit is door de COTAN als onvoldoende beoordeeld door gebrek aan onderzoek.

Procedure

De deelnemers van dit onderzoek zijn kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen en kinderen die dit niet vertonen. Het werven van de onderzoeksgroep verliep via een klinische instelling, Fortagroep, via het speciaal onderwijs, via het regulier onderwijs en via de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling van de Gemeente Amsterdam. Kinderen werden betrokken bij dit onderzoek indien het kind op de CBCL boven de borderline ‘cut-off’ score valt wat betreft agressie of externaliserend gedrag. Kinderen die via de Fortagroep zijn binnengekomen werden via hun behandelaar gescreend op de mate van agressief en externaliserend probleemgedrag. De behandelaar informeerde de ouders over dit onderzoek en gaf hen een brochure mee. Indien ouders wilden deelnemen aan dit onderzoek nam de onderzoeker telefonisch contact op. Scholen voor speciaal onderwijs en voor regulier onderwijs werden telefonisch benaderd. De directeurs van de scholen werden geïnformeerd over het onderzoek en kregen een brochure toegestuurd. Wanneer zij

toestemming gaven voor meewerking, werden de leerkrachten benaderd. De leerkracht werd gevraagd ouders en kinderen op de hoogte te stellen van het onderzoek en hen een brief, aanmeldstrookje en CBCL vragenlijst mee te geven. Daarnaast bezochten de onderzoekers ouderavonden op scholen, waar zij ouders informeerden over het onderzoek. Indien de ouders wilden deelnemen werden zij gevraagd een CBCL in te vullen. Ook zijn er een aantal kinderen van de zogenoemde ‘Top 600’ aanpak betrokken in dit onderzoek. Deze kinderen werden bij de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling van de Gemeente Amsterdam aangemeld door o.a. Bureau Leerplicht Plus. De Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling droeg zorg voor het opsturen van de CBCL naar de ouders. Afspraken voor afname van de onderzoeken werden in alle gevallen telefonisch gemaakt. Ouders en kinderen die niet aan de toelatingscriteria van dit onderzoek voldeden, werden hierover geïnformeerd en indien er klinische vragen of ondersteuning gewenst was, werden zij doorverwezen naar het Ambulatorium in Leiden.

Kinderen voor de controlegroep werden op dezelfde manier via het regulier onderwijs en de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling geworven, met als verschil dat zij geen score boven de borderline ‘cut-off’ op de CBCL agressief of externaliserende gedrag hebben

Data-analyse

In dit onderzoek worden verschillende data-analyses gebruikt om de hoofdvraag en deelvragen te beantwoorden. De eerste deelvraag heeft betrekking op de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen in vergelijking met kinderen die dit niet vertonen. Aan de hand van de beschrijvende statistieken en vergelijkingen tussen de behaalde normscores van de onderzoeksgroep, controlegroep en totale groep uit dit onderzoek met de normen van de SCVT, uit de SCVT handleiding, wordt een beeld geschetst van de sociaal cognitieve vaardigheden van de verschillende groepen. Gezien de grootte van de controle- en onderzoeksgroep is ervoor gekozen het toetsende gedeelte van deze deelvraag dimensioneel te benaderen en de controle- en onderzoeksgroep samen te nemen. Er worden meerdere Pearson correlatietoetsen uitgevoerd om te bepalen of de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die variëren in de mate van agressief en externaliserend probleemgedrag verschillen. De tweede deelvraag, verschillen de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen met een verschillend intelligentieniveau, wordt dimensioneel benaderd en wordt beantwoord met een Pearson correlatie. De derde deelvraag over het verband tussen leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden zal eveneens met een Pearson correlatietoets worden beantwoord. Bij alle

deelvragen zal aan de hand van de resultaten van de correlatietoetsen de verklaarde variantie worden berekend om de sterkte van het verband te bepalen. Bij een verklaarde variantie kleiner dan 0.01 spreken we van een zwak verband, een verklaarde variantie tussen de 0.01 en 0.10 wordt gezien als een matig verband en een verklaarde variantie groter dan 0.10 wordt beschouwd als een sterk verband (Kinnear & Gray, 2011).

Resultaten

Sociaal cognitieve vaardigheden

Dit onderzoek richt zich op de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen. De beschrijvende statistieken zijn in Tabel 1 te zien.

Tabel 1.

Gemiddelde en standaarddeviatie van de sociaal cognitieve vaardigheden

	Onderzoeksgroep (n=16)		Controlegroep (n=9)		Totale groep (n=32)	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Sociaal cognitieve vaardigheden						
Identificeren	9.44	1.93	8.67	2.50	9.19	1.99
Discrimineren	11.19	2.71	7.56	2.40	10.03	3.20
Differentiëren	9.25	2.24	8.22	2.39	9.16	2.37
Vergelijken	11.00	2.39	7.67	2.55	9.62	2.85
Zich verplaatsen	10.75	2.24	9.44	3.43	10.09	2.67
Relateren	10.19	2.11	8.89	2.67	9,75	2.51
Coördineren	10.00	2.73	8.78	2.28	9.31	3.32
Verdisconteren	10.56	2.58	8.22	1.92	9.44	2.99
Totaal	10.69	2.55	8.00	2.29	9.66	2.81

Normscores van 7 tot en met 13 op de SCVT moeten gezien worden als gemiddeld. Normscores van 1 tot en met 6 moeten gezien worden als zeer laag tot laag en normscores van 14 tot en met 18 als hoog tot zeer hoog. De gemiddelde normscores op de verschillende sociaal cognitieve vaardigheden van de onderzoeksgroep, controlegroep en de totale groep zijn in vergelijking met de leeftijdsgerelateerde normen uit de SCVT handleiding gemiddeld.

Verspreiding sociaal cognitieve vaardigheden en agressief gedrag

De kinderen uit dit onderzoek hebben op de CBCL een gemiddelde ruwe score van 13.36 op agressie, deze score valt in het grensgebied. De laagste score op agressie in dit onderzoek is

een ruwe score van 2, deze score valt in het normale gebied. De hoogste score op agressie in dit onderzoek is een ruwe score van 29, deze score valt in het klinische gebied.

Het verband tussen agressief gedrag en sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die variëren in de mate van agressie is getoetst aan de hand van een correlatietoets. De uitkomsten zijn te zien in Tabel 2.

Tabel 2

Correlatie tussen agressief gedrag en sociaal cognitieve vaardigheden.

Sociaal cognitieve vaardigheden	Totale groep (n = 25)	
	<i>r</i>	<i>p</i>
Identificeren	.15	.48
Discrimineren	.38	.06
Differentiëren	.08	.69
Vergelijken	.37	.07
Zich verplaatsen	.23	.27
Relateren	.02	.93
Coördineren	.25	.22
Verdisconteren	.32	.12
Totaal	.32	.12

Uit de correlatietoets is gebleken dat er geen significant verband bestaat tussen de sociaal cognitieve vaardigheden en agressief gedrag.

Verband sociaal cognitieve vaardigheden en externaliserend probleemgedrag

Tevens is er in dit onderzoek gekeken naar het verband tussen sociaal cognitieve vaardigheden en externaliserend probleemgedrag. De kinderen uit dit onderzoek hebben op de CBCL een gemiddelde ruwe score van 17.84 op externaliserend gedrag, deze score valt in het klinische gebied. De laagste score op externaliserend gedrag in dit onderzoek is een ruwe score van 3, deze score valt in het normale gebied. De hoogste score op externaliserend gedrag in dit onderzoek is een ruwe score van 40, deze score valt in het klinische gebied.

Het verband tussen externaliserend probleemgedrag en sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die variëren in de mate van externaliserend probleemgedrag is getoetst aan de hand van een correlatietoets. De uitkomsten zijn in Tabel 3 te zien.

Tabel 3.

Correlatie tussen externaliserend probleemgedrag en sociaal cognitieve vaardigheden.

Sociaal cognitieve vaardigheden	Totale groep (n = 25)	
	<i>r</i>	<i>p</i>
Identificeren	.09	.66
Discrimineren	.46	.02
Differentiëren	.08	.70
Vergelijken	.40	.05 ¹
Zich verplaatsen	.23	.27
Relateren	.03	.91
Coördineren	.24	.29
Verdisconteren	.29	.16
Totaal	.33	.11

¹ exacte p-waarde is .046.

Uit de correlatietoets is gebleken dat er een sterk positief significant verband bestaat tussen externaliserend probleemgedrag en Discrimineren, $r=.46$, $p=.02$, $r^2=.16$. Dit betekent dat naarmate kinderen meer externaliserend probleemgedrag vertonen, zij beter in staat zijn te beoordelen of waargenomen perspectieven overeenkomen of verschillen. Daarnaast bleek er een sterk positief significant verband te bestaan tussen externaliserend probleemgedrag en Vergelijken, $r=.40$, $p=.05$, $r^2=.21$. Dit houdt in dat naarmate een kind meer externaliserend probleemgedrag laat zien, hij beter in staat is overeenkomsten en verschillen tussen perspectieven aan te wijzen.

Intelligentie en sociaal cognitieve vaardigheden

Ook is er gekeken naar het verband tussen sociaal cognitieve vaardigheden en intelligentie. De beschrijvende statistieken van intelligentie zijn in Tabel 4 te zien.

Tabel 4.

Gemiddelde en standaarddeviatie van Intelligentie

	Onderzoeksgroep (n = 15)		Controlegroep (n =9)		Totale groep (n =31)	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Intelligentie						
Blokpatronen Normscore	7.13	4.07	6.89	2.57	7.35	3.48
Woordenschat Normscore	8.80	3.05	8.11	2.67	8.52	2.80
IQ schatting	88.73	17.18	85.72	12.24	88.37	15.20

De subtesten van de WISC-IIIINL hebben een gemiddelde van 10 met een standaarddeviatie van 3. De gemiddelde normscores van de subtesten Blokpatronen en Woordenschat van de

onderzoeksgroep en de totale groep zijn gemiddeld. De controlegroep behaalt op de subtest Blokpatronen een beneden gemiddelde score en op de subtest Woordenschat een gemiddelde score. De gemiddelde IQ schatting van jongens binnen de onderzoeksgroep en de controlegroep zijn beiden een beneden gemiddelde score. De gemiddelde intelligentie van jongens uit de onderzoeksgroep en de controlegroep bleek niet significant van elkaar te verschillen, $t(22)=.46$, $p=.65$. De gemiddelde IQ schatting van alle jongens uit dit onderzoek is tevens een beneden gemiddelde score.

Verband sociaal cognitieve vaardigheden en intelligentie

Aan de hand van een correlatietoets is het verband tussen de sociaal cognitieve vaardigheden en het IQ getoetst. In Tabel 5 zijn de uitkomsten van de correlatietoets te zien.

Tabel 5.

Verband intelligentie en sociaal cognitieve vaardigheden.

	Onderzoeksgroep ($n = 15$)		Controlegroep ($n = 9$)		Totale groep ($n = 31$)	
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
Sociaal cognitieve vaardigheden						
Identificeren	.46	.09	-.23	.55	.27	.14
Discrimineren	.04	.90	-.66	.05	.02	.93
Differentiëren	.35	.21	.28	.46	.29	.12
Vergelijken	.02	.95	-.07	.86	.19	.32
Zich verplaatsen	.43	.11	.43	.24	.32	.08
Relateren	.24	.39	.25	.53	.30	.11
Coördineren	.52	.05 ¹	.06	.88	.49	<.01
Verdisconteren	.88	<.01	.34	.37	.67	<.01
Totaal	.63	.01	.16	.68	.51	<.01

¹ exacte p-waarde is .045.

Uit de correlatietoets is gebleken dat er voor zowel de onderzoeksgroep als totale groep een sterk positief significant verband bestaat tussen intelligentie en Verdisconteren, respectievelijk $r=.88$, $p<.01$, $r^2=.77$, $r=.67$, $p<.01$, $r^2=.45$. Dit betekent dat naarmate het IQ van een kind hoger is, hij zich ervan bewust is dat hij het perspectief van anderen kan beïnvloeden. Voor de onderzoeksgroep en de totale groep bleek er tevens een sterk positief significant verband te bestaan tussen intelligentie en Coördineren, respectievelijk $r=.52$, $p=.05$, $r^2=.27$, $r=.49$, $p<.01$, $r^2=.24$. Dit betekent dat naarmate het IQ van een kind hoger is, hij beter in staat is om sociale situaties waarbij meerdere perspectieven betrokken zijn te overzien. Ook bleek voor de onderzoeksgroep en totale groep een sterk positief significant verband te bestaan tussen de totale sociaal cognitieve vaardigheden en intelligentie,

respectievelijk $r=.63$, $p=.01$, $r^2=.40$, $r=.51$, $p<.01$, $r^2=.26$. Wat inhoudt dat naarmate de intelligentie hoger is, een kind meer en beter ontwikkelde vaardigheden heeft die het begrijpen van sociale situaties mogelijk maakt. Als laatste bleek er voor de controlegroep een sterk negatief significant verband te bestaan tussen intelligentie en Discrimineren, $r=-.66$, $p=.05$, $r^2=.44$. Wat betekent dat naarmate het IQ van een kind hoger is hij minder goed in staat is te beoordelen of waargenomen perspectieven overeenkomen of verschillen.

Verband sociaal cognitieve vaardigheden en agressief gedrag gecontroleerd op IQ

Uit de analyses naar het verband tussen intelligentie en sociaal cognitieve vaardigheden blijkt dat diverse sociaal cognitieve vaardigheden samenhangen met intelligentie. Mogelijk overschaduwd het verband tussen intelligentie en sociaal cognitieve vaardigheden het verband tussen agressie en sociaal cognitieve vaardigheden en het verband tussen externaliserend probleemgedrag en sociaal cognitieve vaardigheden. Om dit duidelijk te krijgen, zijn er correlaties uitgevoerd tussen sociaal cognitieve vaardigheden en agressie en sociaal cognitieve vaardigheden en externaliserend probleemgedrag waarbij er wordt gecontroleerd op de variabele intelligentie. De uitkomsten van de correlatietoets tussen agressie en sociaal cognitieve vaardigheden, waarbij gecontroleerd is op intelligentie, zijn te zien in Tabel 6.

Tabel 6.

Correlatie tussen agressie en sociaal cognitieve vaardigheden gecontroleerd op intelligentie.

Sociaal cognitieve vaardigheden	Totale groep	
	<i>(n = 24)</i>	
	<i>r</i>	<i>p</i>
Identificeren	.16	.47
Discrimineren	.39	.06
Differentiëren	.14	.52
Vergelijken	.45	.03
Zich verplaatsen	.29	.18
Relateren	.06	.77
Coördineren	.20	.37
Verdisconteren	.48	.02
Totaal	.39	.07

Gebleken is dat wanneer er gecontroleerd wordt voor intelligentie, er een sterk positief verband bestaat tussen agressie en Vergelijken, $r=.45$, $p=.03$, $r^2=.20$. Dit betekent dat naarmate een kind meer agressie vertoond, hij beter in staat is te beoordelen of waargenomen perspectieven overeenkomen of verschillen. Tevens bleek dat wanneer er gecontroleerd wordt

voor intelligentie, er een sterk positief significant verband bestaat tussen agressie en Verdisconteren, $r=.48$, $p=.02$, $r^2=.23$. Dit betekent dat naarmate een kind meer agressie laat zien, hij zich er meer bewust van is dat hij het perspectief van anderen kan beïnvloeden.

Verband sociaal cognitieve vaardigheden en externaliserend probleemgedrag gecontroleerd op IQ

De uitkomsten van de correlaties tussen sociaal cognitieve vaardigheden en externaliserend probleemgedrag, waarbij gecontroleerd is op intelligentie, zijn te zien in Tabel 7.

Tabel 7.

Correlatie tussen externaliserend probleemgedrag en sociaal cognitieve vaardigheden gecontroleerd op intelligentie.

Sociaal cognitieve vaardigheden	Totale groep	
	<i>(n = 24)</i>	
	<i>r</i>	<i>p</i>
Identificeren	.11	.62
Discrimineren	.47	.02
Differentiëren	.15	.49
Vergelijken	.49	.02
Zich verplaatsen	.30	.16
Relateren	.08	.72
Coördineren	.20	.36
Verdisconteren	.48	.02
Totaal	.42	.05 ¹

¹ exacte p-waarde is .047.

Uit de correlatietoets, waarbij wordt gecontroleerd op intelligentie, blijkt dat er een significant sterk positief verband bestaat tussen externaliserend probleemgedrag en Discrimineren, $r=.47$, $p=.02$, $r^2=.22$. Dit betekent dat naarmate een kind meer externaliserend probleemgedrag vertoont, hij beter in staat is te beoordelen of waargenomen perspectieven overeenkomen of verschillen. Tevens bleek er een sterk positief significant verband te bestaan tussen externaliserend probleemgedrag en de vaardigheid Vergelijken, $r=.49$, $p=.02$, $r^2=.24$. Wat inhoudt dat naarmate een kind meer externaliserend probleemgedrag vertoont, hij beter in staat is verschillen en overeenkomsten tussen perspectieven aan te wijzen. Ook bleek er een sterk significant positief verband te bestaan tussen externaliserend probleemgedrag en Verdisconteren, $r=.48$, $p=.02$, $r^2=.23$. Dit betekent dat naarmate een kind meer externaliserend probleemgedrag laat zien, hij zich er beter van bewust is dat hij het perspectief van anderen kan beïnvloeden. Als laatste bleek, wanneer er wordt gecontroleerd op

intelligentie, ook een sterk significant positief verband te bestaan tussen externaliserend probleemgedrag en alle sociaal cognitieve vaardigheden, $r=.42$, $p=.02$, $r^2=.18$. Wat betekent dat naarmate een kind meer externaliserend probleemgedrag laat zien, hij beter in staat is sociale situaties te begrijpen en interpreteren.

Verband leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden

Middels een correlatietoets is het verband tussen sociaal cognitieve vaardigheden en leeftijd getoetst. Dit verband wordt onderzocht om te bepalen of de bevindingen, met betrekking tot dit verband, uit eerdere onderzoeken en de veronderstellingen uit theorieën, zoals beschreven in de introductie, ook voor de kinderen uit dit onderzoek gelden. In Tabel 8 zijn de uitkomsten van de correlatietoets te zien.

Tabel 8.

Verband leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden.

Sociaal cognitieve Vaardigheden	Onderzoeksgroep (<i>n</i> = 16)		Controlegroep (<i>n</i> = 9)		Totale groep (<i>n</i> = 32)	
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
Identificeren	-.56	.03	.03	.93	-.29	.11
Discrimineren	.14	.60	.23	.56	.11	.57
Differentiëren	-.19	.49	-.02	.95	.03	.88
Vergelijken	.11	.68	.20	.60	.10	.57
Zich verplaatsen	-.36	.17	.17	.67	-.06	.76
Relateren	<-.00	.97	.17	.66	.04	.82
Coördineren	-.32	.23	-.19	.62	-.17	.34
Verdisconteren	-.57	.02	-.03	.94	-.26	.16
Totaal	-.37	.16	.16	.68	-.08	.65

Uit de correlatietoets is gebleken dat er in de onderzoeksgroep een sterk negatief significant verband bestaat tussen leeftijd en Identificeren, $r= -.53$, $p=.03$, $r^2=.28$. Wat betekent dat naarmate kinderen die een hoge mate van agressie laten zien ouder worden, zij minder goed in staat zijn waargenomen perspectieven in te zien, te herkennen en aan te duiden. Tevens bleek er een sterk negatief verband te bestaan tussen leeftijd en Verdisconteren, $r=-.57$, $p=.02$, $r^2=.32$. Dit betekent dat naarmate kinderen ouder worden, zij zich er minder van bewust zijn dat zij het perspectief van anderen kunnen sturen. Voor de overige sociaal cognitieve vaardigheden is geen significant verband gevonden met leeftijd.

Verband leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden gecontroleerd op intelligentie

Omdat uit de analyses naar het verband tussen intelligentie en sociaal cognitieve vaardigheden is gebleken dat deze variabelen met elkaar samenhangen, zijn er ook correlaties uitgevoerd tussen sociaal cognitieve vaardigheden en leeftijd waarbij er wordt gecontroleerd op de variabele intelligentie. De uitkomsten zijn te zien in Tabel 9.

Tabel 9.

Verband leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden gecontroleerd op intelligentie.

	Onderzoeksgroep (n =15)		Controlegroep (n =9)		Totale groep (n = 31)	
	r	p	r	p	r	p
Sociaal cognitieve vaardigheden						
Identificeren	-.39	.17	-.07	.87	-.17	.36
Discrimineren	.25	.39	-.07	.88	.14	.46
Differentiëren	.05	.86	.11	.81	.23	.23
Vergelijken	.11	.71	.19	.65	.24	.20
Zich verplaatsen	-.12	.68	.42	.30	.15	.42
Relateren	.22	.45	.31	.46	.26	.17
Coördineren	.22	.45	-.19	.66	.17	.38
Verdisconteren	.25	.38	.13	.76	.20	.30
Totaal	.16	.58	.25	.54	.28	.13

Wanneer wordt gekeken naar het verband tussen leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden gecontroleerd op intelligentie, blijkt dat er geen verband bestaat tussen de sociaal cognitieve vaardigheden en leeftijd.

Discussie

In dit onderzoek werd onderzocht in hoeverre de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen afwijken van de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die geen hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen. Daarnaast is er gekeken naar het verband tussen sociaal cognitieve vaardigheden en intelligentieniveau evenals naar het verband tussen sociaal cognitieve vaardigheden en leeftijd.

Sociaal cognitieve vaardigheden en verband met agressie en externaliserend probleemgedrag

Volgens Crick en Dodge (1994) wordt sociale cognitie in diverse onderzoeken gezien als belangrijke factor bij de totstandkoming van sociale gedragingen. Op basis van deze sociale gedragingen wordt de mate van sociale aanpassing in de maatschappij bepaald. Dit zou betekenen dat sociale cognitie indirect aan de basis van sociale aanpassing ligt. Mogelijk

kunnen problemen in de sociale cognitie de mate van sociaal onaangepast gedrag zoals agressief en regelovertredend gedrag verklaren. Eerder onderzoek heeft aangetoond dat kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag laten zien afwijkingen en tekortkomingen hebben in de sociale cognitie, waaronder sociaal cognitieve vaardigheden, vergeleken met leeftijdsgenoten die dit niet vertonen (Akhtar & Bradley, 1991; Oliver et al., 2011; Yoon, et al., 1999). Zo wijzen zij vaker vijandige intenties aan anderen toe en nemen zij sociale prikkels op een afwijkende manier waar (Akhtar & Bradley, 1991; Pakaslahti, 2000; Van Manen, et al., 2001; Yoon, et al., 1999;). In dit onderzoek werd daarom verwacht dat kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen, minder goed ontwikkelde sociaal cognitieve vaardigheden bezitten.

Uit dit onderzoek bleek echter dat de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen, in vergelijking met de leeftijdsgelateerde normen uit de SCVT handleiding, gemiddeld ontwikkeld zijn. Daarnaast is er in tegenstelling tot eerdere onderzoeken, geen verband gevonden tussen sociaal cognitieve vaardigheden en agressie. Wel bleek er een verband te bestaan tussen externaliserend probleemgedrag en enkele sociaal cognitieve vaardigheden. Opvallend was dat deze verbanden aangaven dat hoe meer externaliserend probleemgedrag de kinderen vertoonden, hoe beter hun sociaal cognitieve vaardigheden waren. Ook wanneer gecontroleerd werd op intelligentie bleef het verband op diverse vaardigheden positief. Dit houdt in dat een hogere mate van agressief of externaliserend probleemgedrag samenhangt met beter ontwikkelde sociaal cognitieve vaardigheden. Deze uitkomsten staan lijnrecht tegenover de uitkomsten van eerdere onderzoeken (Akhtar & Bradley, 1991; Oliver et al., 2011; Yoon, et al., 1999).

Een mogelijke verklaring voor de verschillen in uitkomsten is dat de controlegroep van dit onderzoek, dus de kinderen die een lage mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen, voor een groot deel uit allochtone kinderen bestaat ($n= 6$, 83%), terwijl dit in de onderzoeksgroep aanzienlijk minder is ($n= 14$, 57%). Er wordt van een allochtoon kind gesproken wanneer tenminste één van de ouders van het kind in het buitenland is geboren (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2000). Bekend is dat een groot gedeelte van de allochtone kinderen in de basisschoolleeftijd met een andere moedertaal niet op hetzelfde taalvaardigheidsniveau functioneren als hun autochtone leeftijdsgenoten (Jansonius-Schultheiss, Drubbel & Hoogenkamp, 2009). Mogelijk is Nederlands niet de moedertaal van meerdere kinderen uit dit onderzoek waardoor zij meer problemen ervaren

met het begrijpen van de in dit onderzoek gebruikte instrumenten wat kan hebben geleid tot lagere scores.

Het is echter ook mogelijk dat kinderen uit dit onderzoek die een hoge mate van agressie laten zien goed ontwikkelde cognitieve empathie hebben ontwikkeld. In de literatuur wordt onderscheid gemaakt tussen cognitieve empathie en affectieve empathie. Onder cognitieve empathie wordt het kunnen herkennen, begrijpen en maken van gevolgtrekkingen van de emotionele toestand van anderen verstaan, oftewel de cognitieve processen die betrokken zijn bij het kunnen inleven in de emotionele toestand van anderen (Greimel et al., 2010). Onder affectieve empathie wordt het inleven en meevoelen van de emotionele toestand van anderen verstaan terwijl een persoon zich ervan bewust is dat deze gevoelens verschillen van zijn eigen gevoelens (Jones, Happé, Gilbert, Burnett & Viding, 2010). Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat kinderen met een antisociale gedragsstoornis problemen ondervinden in de affectieve empathie maar niet verschillen van leeftijdsgenoten wat betreft cognitieve empathie (Greimel et al., 2010; Jones et al., 2010). Mogelijk zijn er in dit onderzoek kinderen betrokken die een hoge mate van agressie laten zien en goed ontwikkelde cognitieve empathie en een minder goed ontwikkelde affectieve empathie bezitten. Indien dit het geval is, zou dat betekenen dat kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen problemen ondervinden in hun affectieve empathisch vermogen en niet in de sociaal cognitieve vaardigheden.

Een andere mogelijke verklaring voor het verschil tussen de uitkomsten van dit onderzoek en eerdere onderzoeken, is dat de onderzochte groepen uit dit onderzoek zeer heterogeen zijn. Kinderen uit dit onderzoek werden geselecteerd op basis van de mate van agressief en externaliserend probleemgedrag. Er was echter geen uitsluitingscriteria gebruikt, zoals het hebben van een lage intelligentie of het hebben van een diagnose voor een andere stoornis. Daar komt bovenop dat de steekproefgrootte van dit onderzoek klein is. Het onderzoek van Van Manen et al. (2001) gebruikten meerdere uitsluitingscriteria waardoor de onderzoeksgroep en controlegroep meer homogeen zijn. Zo moesten kinderen onder andere een verbale IQ-score boven de 80 behalen en mochten zij geen leerstoornis hebben. Uit extra analyses in dit onderzoek is gebleken dat wanneer wordt gecontroleerd voor de verbale IQ-scores er enkele verbanden extra worden gevonden. Mogelijk is het missen van diverse uitsluitingscriteria een verklaring voor de verschillen in resultaten.

Een andere mogelijke verklaring voor de gevonden verschillen is dat eerder onderzoek zich voornamelijk richt op de sociale cognitie. Sociale cognitie omvat meer dan alleen sociaal cognitieve vaardigheden. Zo wordt in het onderzoek van Yoon et al. (1999) onderzoek gedaan

naar sociale cognitie aan de hand van het sociale informatieverwerkingsmodel. Hierbij spelen sociaal cognitieve vaardigheden een kleine rol. Mogelijk is het verschil in uitkomsten tussen dit onderzoek en eerder onderzoek toe te wijzen aan het verschil tussen sociale cognitie en sociaal cognitieve vaardigheden of de manier waarop deze termen worden geoperationaliseerd.

Verband sociaal cognitieve vaardigheden en intelligentie

Ook is er gekeken naar het verband tussen sociaal cognitieve vaardigheden en intelligentie. Uit eerder onderzoek bleek dat een lage intelligentie wordt gezien als risicofactor voor probleemgedrag (Matthys et al., s.d.; Orobio de Castro, 2008). Daarnaast heeft onderzoek naar kinderen met een antisociale gedragsstoornis aangetoond dat een laag verbaal IQ samenhangt met lagere sociaal cognitieve vaardigheden (Oliver et al., 2011). Op basis van eerdere onderzoeken werd daarom verwacht dat kinderen met een lage intelligentie minder goed ontwikkelde sociaal cognitieve vaardigheden bezitten dan kinderen met een hoge intelligentie.

Dit onderzoek sluit gedeeltelijk aan bij eerder onderzoek. Niet alle sociaal cognitieve vaardigheden bleken samen te hangen met intelligentie. Mogelijk wordt dit veroorzaakt door een te kleine steekproefgrootte. Ook is het mogelijk dat de spreiding van intelligentie in dit onderzoek niet groot genoeg was om een verband tussen minder complexe sociaal cognitieve vaardigheden en intelligentie aan te tonen.

Een andere mogelijke verklaring is dat het IQ in dit onderzoek is bepaald aan de hand van twee subtesten van de WISC-IIIINL. Hoewel deze schatting in eerder onderzoek nauwkeurig is bevonden (Groth-Marnat, 1997) kan het er toch voor gezorgd hebben dat het IQ afwijkt van het werkelijke IQ, wat de resultaten kan hebben beïnvloed.

Ook is het mogelijk dat intelligentie alleen samenhangt met complexe sociaal cognitieve vaardigheden. Uit dit onderzoek blijkt namelijk dat vooral complexere sociaal cognitieve vaardigheden samenhangen met intelligentie en minder complexe sociaal cognitieve vaardigheden niet. Onderzoek in het verleden heeft al eerder gewezen op de mogelijkheid dat een lage intelligentie en dus een lager niveau van cognitief functioneren, kinderen niet in staat stelt om ingewikkelde sociale probleemoplossingvaardigheden aan te leren maar wel in staat stelt om minder ingewikkelde vaardigheden aan te leren (Huesmann et al., 1987).

Verband sociaal cognitieve vaardigheden en leeftijd

Als laatste is er gekeken naar het verband tussen leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden. Naarmate een kind ouder wordt, ontwikkeld hij een hoger niveau van sociale cognitie. Er wordt in de literatuur vanuit gegaan dat kinderen rond het tiende levensjaar het hoogste niveau van sociale cognitie hebben ontwikkeld (Selman, 1980). Op basis van de theorie en eerdere onderzoeken werd verwacht dat naarmate een kind ouder wordt hij beter ontwikkelde sociaal cognitieve vaardigheden bezit.

In dit onderzoek bleek er echter nauwelijks een verband te bestaan tussen leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden. Opvallend was dat de gevonden verbanden negatief waren, wat betekent dat een hogere leeftijd samenhangt met minder goed ontwikkelde sociaal cognitieve vaardigheden. Hiervan was alleen sprake in de klinische groep, wat er op zou kunnen wijzen dat naarmate kinderen ouder worden de ontwikkeling van de sociaal cognitieve vaardigheden stagneert waardoor zij in vergelijking met leeftijdsgenoten minder hoog scoren op sociaal cognitieve vaardigheden. Deze uitkomsten zijn echter tegenstrijdig met bevindingen uit eerdere onderzoeken (Van Manen et al., 2001). Wanneer werd gecontroleerd op intelligentie bleek er geen verband te bestaan tussen leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden. Dit betekent dat intelligentie een belangrijke rol speelt bij de ontwikkeling van sociaal cognitieve vaardigheden en niet buiten beschouwing mag worden gelaten. Deze uitkomsten komen overeen met de literatuur (Van Manen et al., 2001). De verbanden tussen leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden waren grotendeels niet significant. Een mogelijke verklaring hiervoor is een te kleine steekproefgrootte.

Een andere mogelijke verklaring is dat de spreiding van leeftijd in dit onderzoek niet groot genoeg was. In dit onderzoek zijn kinderen tussen de 7 en 14 jaar betrokken. Er bestaan individuele verschillen in sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen. Mogelijk is er geen verband tussen leeftijd en sociaal cognitieve vaardigheden zichtbaar omdat de individuele verschillen in een kleine leeftijdscategorie te groot zijn. Wanneer er een grotere spreiding in leeftijd zou worden onderzocht, zou het verband mogelijk wel zichtbaar zijn.

Conclusie

Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat er zowel overeenkomsten als verschillen bestaan in de sociaal cognitieve vaardigheden van kinderen, die variëren wat betreft de mate waarin zij agressief en externaliserend probleemgedrag laten zien. En dat intelligentie samenhangt met meer complexe sociaal cognitieve vaardigheden.

Dit onderzoek kent echter een aantal beperkingen, welke leiden naar meerdere aanbevelingen voor vervolgonderzoek. Als eerste is het van belang om in vervolgonderzoek gebruik te maken van grotere controle- en onderzoeksgroepen, waardoor verschillen tussen deze groepen getoetst kunnen worden. Hierdoor is het mogelijk om de overeenkomsten en verschillen tussen kinderen met en zonder een hoge mate van agressief en externaliserend probleemgedrag beter te vergelijken. In dit onderzoek was de controlegroep te klein om aan de hand van parametrische toetsen verschillen in sociaal cognitieve vaardigheden tussen de onderzoeksgroep en controlegroep te toetsen. Daarom zijn de scores vergeleken met de leeftijdsgerelateerde normen. De valkuil hierbij is echter dat verschillen in onderzoeksituaties, afname of scoring de behaalde scores kunnen beïnvloeden waardoor verschillen in de resultaten tussen de onderzoeksgroep en normgroep ontstaan. Dit zou er voor kunnen zorgen dat gevonden verschillen onterecht worden toegewezen aan bepaalde factoren.

Een tweede aanbeveling is het gebruik maken van een grotere en meer homogene onderzoeks- en controlegroep. In dit onderzoek waren kinderen geselecteerd op basis van de mate van agressief en externaliserend probleemgedrag die zij laten zien. Het hebben van stoornissen of van een verstandelijke handicap waren geen uitsluitingscriteria voor dit onderzoek. Hierdoor zijn de onderzochte groepen zeer heterogeen. Daarnaast bestaat de onderzoeksgroep uit 16 kinderen en de controlegroep uit 9 kinderen. Om resultaten te generaliseren is een grotere onderzoeksgroep gewenst.

Een derde aanbeveling is het afnemen van testen op een vaste locatie. In dit onderzoek werden de kinderen op hun school bezocht, waar de testen werden afgenomen. Hierdoor waren verschillen in de onderzoekssituaties onvermijdelijk. Mogelijk zijn deze verschillen van invloed geweest op de uitkomsten.

Een andere aanbeveling voor toekomstig onderzoek naar agressief en externaliserend probleemgedrag is het betrekken van meerdere aspecten van sociale cognitie. Hierdoor kan een completer en meer holistisch beeld worden geschapen over de rol van sociale cognitie bij agressief en externaliserend probleemgedrag. Daarnaast zou toekomstig onderzoek inzicht moeten bieden in en uitsluitel geven over andere aspecten, zoals affectieve empathie, die mogelijk een rol spelen bij de ontwikkeling of instandhouding van agressief en externaliserend probleemgedrag. Hierdoor kan er met meer zekerheid een verklaring voor dit gedrag gegeven worden en kunnen effectievere interventies worden ontwikkeld.

Wat betreft de praktijk kan op basis van dit onderzoek worden gesteld dat het van groot belang is om onderzoek te doen naar de sterke en zwakke kanten van een kind op individueel niveau. Ondanks dat kinderen die een hoge mate van agressief en externaliserend

probleemgedrag vertonen als groep gemiddeld scoren op sociaal cognitieve vaardigheden in vergelijking met de leeftijdsgerelateerde normen, hoeft dit niet te betekenen dat geen enkel kind binnen deze groep problemen ervaart op dit gebied. Individuele verschillen zouden dus een belangrijke rol moeten spelen in het aanpassen van preventie- en interventieprogramma's voor kinderen. Daarnaast lijken de resultaten uit dit onderzoek te wijzen op het stagneren van de ontwikkeling van sociaal cognitieve vaardigheden, voornamelijk bij kinderen die een hogere mate van agressief en externaliserend probleemgedrag vertonen. Om dit duidelijk te maken is verder onderzoek van belang. Indien dit namelijk het geval is dient er in de aanpak van agressief en externaliserend probleemgedrag aandacht te worden besteed aan de sociaal cognitieve vaardigheden van deze kinderen naarmate zij ouder worden.

Literatuur

- Achenbach, T. M. & Rescorla, L. A. (2001). *Manual for the ASEBA school-age forms & profiles*. Burlington, Vermont: University of Vermont, Research Center for Children, Youth, & Families.
- Akhtar, N. & Bradley, E. J. (1991). Social information processing deficits of aggressive children: present findings and implications for social skills training. *Clinical Psychology Review, 11*, 621-644.
- American Psychiatric Association (2000). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. (fourth edition, text revision). Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Bennett, S., Farrington, D. P. & Huesmann, L. R. (2005). Explaining gender differences in crime and violence: The importance of social cognitive skills. *Aggression and Violent Behavior, 10*, 263-288.
- Brink, G. van den (2003). Geweld als maatschappelijk probleem. In K. Schuyt & G. van den Brink (red.), *Publiek geweld* (p. 19-34). Amsterdam, Nederland: Amsterdam University Press.
- Brosnan, J. & Healey, O. (2011). A review of behavioral interventions for the treatment of aggression in individuals with developmental disabilities. *Research in Developmental Disabilities, 32*, 437-446.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2000). Standaarddefinitie allochtonen. Verkregen op 17 juli, 2012, van <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/26785779-AAFE-4B39-AD07-59F34DCD44C8/0/index1119.pdf>.

- Connor, D. F. (2002). *Aggression and antisocial behavior in children and adolescents: Research and treatment*. New York, New York: The Guilford Press.
- Crick, N. R. & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, *115*, 74-101.
- Dodge, K. A. & Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, *53*, 114-1158.
- Dodge, K. A. & Crick, N. R. (1990). Social information-processing bases of aggressive behavior in children. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *16*, 8-22.
- Dodge, K. A. & Newman, J. P. (1981). Biased decision-making processes in aggressive boys. *Journal of Abnormal Psychology*, *90*, 375-379.
- Došen, A. (2010). *Psychische stoornissen, gedragsproblemen en verstandelijke handicap*. Een integratieve benadering bij kinderen en volwassenen. Assen: Van Gorcum.
- Fenning, R. M., Baker, B. L. & Juvonen, J. (2011). Emotion discourse, social cognition, and social skills in children with and without developmental delays. *Child Development*, *82* (2), 717-731.
- Geelhoed, J. W., Struiksma, A. J. C. & Moesker, E. H. M. (2009). *Intelligentieonderzoek*. In Kievit, Th., Tak, J. A. & Bosch, J. D. (Eds.), *Handboek Psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen* (p. 383- 438). Enschede, Nederland: De Tijdstroom Uitgeverij.
- Gray, C.D. & Kinnear, P.R. (2011). *SPSS Statistics 19 Made Simple*. Oxford, England: Taylor & Francis Group Ltd.
- Greimel, E., Schulte-Rüther, M., Fink, G. R., Piefke, M., Herpertz-Dahlmann, B. & Konrad, K. (2010). Development of neural correlates of empathy from childhood to early adulthood: an fMRI study in boys and adult men. *Journal of neural Transmission*, *117*, 781-791.
- Groth-Marnat, G. (1997). *Handbook of Psychological Assessment*. Oxford, England: John Wiley & Sons.
- Haan, A. D. de, Prinzie, P. & Dekovic, M. (2011). Comorbide ontwikkeling van agressief en regeloverschrijdend gedrag. Relaties met persoonlijkheid en opvoeden. *Kind en Adolescent*, *32*, 2- 17.
- Huesmann, L. R., Eron, L. D. & Yarmel, P. W. (1987). Intellectual functioning and aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, *52*, 232-240.

- Holden, B. & Gitlesen, J. P. (2006). A total population study of challenging behaviour in the country of Hedmark, Norway: Prevalence, and risk markers. *Research in Developmental Disabilities*, 27, 456-465.
- IDEE Therapie & Training. (2012). *Agressie, Agressief gedrag en agressiviteit*. Verkregen op 4 juli, 2012, van <http://www.idee-pmc.nl/agressie/agressie.html>.
- Jansonius-Schultheiss, K., Drubbel, A. M. A. & Hoogenkamp, G. M. (2009). Taaldiagnostiek. In Th. Kievit, J. A. Tak & J. D. Bosch (Eds.), *Handboek psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen* (p. 497-536). Utrecht, Nederland: De Tijdstroom.
- Jenson, J. M. & Howard, M. O. (1990). Skills deficits, skills training, and delinquency. *Children and youth services review*, 13, 213-228.
- Jones, A. P., Happé, F. G. E., Gilbert, F., Burnett, S. & Viding, E. (2010). Feeling, caring, knowing: different types of empathy deficit in boys with psychopathic tendencies and autism spectrum disorder. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51, 1188-1197.
- Kaldenbach, Y. (2006). De WISC-III anno 2006: een voorstel tot eenduidige en hiërarchische analyse, interpretatie en rapportage. *Kind en Adolescent Praktijk*, 5, 100-109.
- Korebrits, A. & Bogaard, M. van den (2006). Gedragsstoornissen: Een forensische psychiatrische beschouwing. *Pedagogiek*, 3, 317-328.
- Keenan, K. & Shaw, D. S. (1994). The development of aggression in toddlers: A study of low-income families. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 22, 53-77.
- Lochman, J. E. & Dodge, K. A. (1994). Social-cognitive processes, of severely violent, moderately aggressive, and nonaggressive boys. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62, 366-374.
- Manen, T. G. van (2001). *Zelfcontrole: Een sociaal-cognitief interventieprogramma voor kinderen met agressief en oppositioneel gedrag*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Manen, T. G. van, Prins, P. J. M. & Emmelkamp, P. M. G. (2001). Assessing social cognitive skills in aggressive children from a developmental perspective: The social cognitive skills test. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 8, 341-351.
- Manen, T. G. van, Prins, P. J. M. & Emmelkamp, P. M. G. (2007). *Handleiding: SCVT Sociaal Cognitieve Vaardigheden Test*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.

- Matthys, W. (2009). Oppositioneel-opstandige en antisocial gedragsstoornissen. In F. C. Verhulst & F. Verheij (ed.), *Kinder- en Jeugdpsychiatrie. Onderzoek en diagnostiek* (pp. 380-392). Assen: Van Gorcum.
- Matthys, W., Ban, E. van der, Spierings, C. & Veraar, P. (s.d.). Wat is ODD? Verkregen op 21 mei, 2012, van http://www.kenniscentrum-kjp.nl/nl/Professionals/themas/odd_cd/inleiding/inleiding.html.
- Nieuwenhuijzen, M. van, Orobio de Castro, B., Aken, M. A. G. van & Matthys, W. (2009). Impulse control and aggressive response generation as predictors of aggressive behaviour in children with mild intellectual disabilities and borderline intelligence. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53, 233-242.
- Oliver, B. R., Barker, E. D., Mandy, W. P. L., Skuse, D. H. & Maughan, B. (2011). Social cognition and conduct problems: A developmental approach. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 50 (4), 385-394.
- Orobio de Castro, B. (2009). Agressie en regelvertredende gedragsproblemen. In Prins, P. & Braet, C. (Eds.), *Handboek klinische ontwikkelingspsychologie* (p. 297-324). Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Pakaslathi, L. (2000). Children's and adolescents' aggressive behavior in context: The development and application of aggressive problem-solving strategies. *Aggression and Violent Behavior*, 5, 467-490.
- Parrott, D. J. & Giancola, P. R. (2007). Addressing "The criterion problem" in the assessment of aggressive behavior: Development of a new taxonomic system. *Aggression and Violent behavior*, 12, 280-299.
- Prinz, P. (2004). Externaliserend probleemgedrag en opvoeding bij kinderen van vier tot negen jaar. *Kind en Adolescent*, 25, 55-67.
- Prinz, P., Onghena, P., Hellinckx, W. & Grietens, H. (2001). De syndroomschalen agressief gedrag, delinquent gedrag en aandachtsproblemen van de Child Behavior Checklist 4/18. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en Klinische Kinderpsychologie*, 26, 15-25.
- Scourfield, J., Martin, N., Lewis, G. & McGuffin, P. (1999). Heritability of social cognitive skills in children and adolescents. *British Journal of Psychiatry*, 175, 559-564.
- Selman, R. L. (1980). *The growth of interpersonal understanding*. New York, New York: Academic Press,

- Shaffer, D. S. (2005). *Social and personality development*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Wechsler, D. (1944). *The measurement and appraisal of adult intelligence* (Third ed.). Baltimore: The Williams & Wilkins Company.
- Wechsler, D. (2005). WISC-III-NL Wechsler Intelligence Scale for Children-III. Amsterdam, Nederland: Pearson Assessment and Information B.V.
- Yoon, J., Hughes, J., Gaur, A. & Thompson, B. (1999). Social cognition in aggressive children: A meta-analytic review. *Cognitive and Behavioral practice*, 6, 320-331.
- Zonnenberg, N., Bakker, N. & Adriaens, S. (2008). *Geweld door jongeren neemt toe*. [reportage] Nederland, Lisse: Netwerk.